

Шолом Алейхем

НІМЕЦЬ

Сам я, як ви вже чули, деражнянський, тобто з Деражні. Це — маленьке містечко у Подільській губернії, зовсім маленьке містечко, хоч тепер Деражня вже нібито місто, із залізницею, станцією, вокзалом...

Коли Деражня стала станцією, нам заздрила ціла округа. Та й справді, — це ж вам неабищо! Всі були певні, що тепер почнеться щасливе життя, будуть заробітки, золото загірбатимуть повними жменями. Одно слово, всі розбагатіють!.. Поз'їжджалися з усіх сіл до нашого міста. Люди перебудовували будинки, ставили нові крамниці. Таксу на м'ясо підвищили. Почали вже подумувати про те, щоб запросити нового різника, збудувати нову синагогу та поширити старе кладовище — одно слово, у нас стало весело. Та й що тут дивного? Залізниця, станція, вокзал! Візники спочатку, правда, трохи бунтували, були дуже невдоволені з усієї цієї витівки, але хто їх питає? Проклали рейки, привезли вагони, поставили вокзал, повісили дзвінок, прибили дощечку: "Станція Деражня" — і, як то кажуть, не трать, куме, сили...

Коли залізниця почала працювати, озивається до мене моя стара:

— Що ти робитимеш, Йоночко? (Мене звуть Йона).

— Що робитиму? — кажу. — Те саме, що й всі люди роблять. Всі деражнянці крутяться коло залізниці, то й я буду крутитися коло залізниці!..

Я взяв ціпочок, пішов на вокзал і зробився, як то кажуть, "правителем". Що таке "правитель"? "Правитель" означає ось що: коли

хто-небудь купує вагон борошна і хоче навантажити його та відправити, то для цього самого і потрібен "правитель". Але оскільки мало не всі деражнянці стали "правителями", то таки кепсько: мучишся, крутишся, іноді купиш у селянина мішок зерна, продаси його з рук у руки і або заробиш, або втратиш; а іноді, коли пощастить, дістанеш факторове, те, се, — погані справи, нема де заробити! Щоправда, раніше теж бідували, але ми тоді не мали залізниці, і досада не була така велика. Навіщо нам здалися станція, вокзал, дзвінок і весь цей гармидер? Одного разу стою на вокзалі трохи засмучений і проводжаю поштовий поїзд. Вже пролунав третій дзвінок, паровоз уже дав гудок, з димаря повалив густий дим. Дивлюся, на платформі стоїть панок, високий, сухорлявий, у картатих штанях, високому капелюсі і з безліччю чемоданів. Він стоїть, витягнувши ший, і озирається, як грішна душа, навколо. Цьому панові, певно, чогось треба, подумав я собі і почуваю, ніби хтось мене штовхнув ззаду: "Чоловіче, підійди до нього і спитай, може, йому справді чогось треба". І тільки-но я рушив з місця, він кинувся до мене, торкнувся рукою капелюха і звертається до мене по-німецькому, розтягуючи співучо слова:

— Гут моєн, майн гер! [1]

— Доброго здоров'ячка вам! — відказую і починаю розмову трохи по-німецькому, трохи по-єврейському, а решту показую на мигах. Запитую його, звідки він їде, а він мене питає: чи не знаю я якоїсь пристойної квартири-штанціон для нього?

— Авжеж, — кажу. — Чому мені не знати? А сам собі думаю: "Овва! Шкода, що у мене нема заїзду. Якби у мене був заїзд, я б його повів до себе, він хороший німець, можна було б коло нього дещо заробити..." І одразу ж у мене промайнула нова думка: "Дурню, хіба ж у тебе на лобі написано, що ти не маєш заїзду? Уяви собі, що в тебе заїзд!"

І я озиваюсь до нього трохи по-єврейському, трохи по-німецькому, а решту докінчую на мигах: "Якщо ви хочете, майн гер, то накажіть найняти підводу, і я повезу вас до найкращого заїзду, штанціон, значить,

перший сорт!" Почувши від мене такі слова, німець зрадів і звертається до мене, показуючи рукою на рота:

— Чи маєте ви що-небудь поїсти? Підживитись?

— Найкращі страви! — кажу я йому. — Ви, імірцашем [2], будете задоволені, пане німцю, бо моя жінка, майн фрау, значить, чудова балабуста [3]. Її печиво, її варево славиться, її рибу можна подати самому кенігу, королеві значить...

— Яволь! [4] — погоджується радісно німець, а очі в нього при цьому світяться, і обличчя його сяє, як сонце.

"Чудовий німець!" думаю я, не гаючись, замовляю фаєтон і везу його прямо до себе.

Приїхавши додому, зразу розповів моїй дружині, що господь бог послав мені гостя, дуже приємного німця. Та хіба ж баба щось розуміє? Вона почала мене лаяти, бо, як на зло, я потрапив саме тоді, коли вона прибирала в хаті.

— Які там гості на мою голову?..

— От чудна жінка, — кажу я їй, — не говори нашою мовою, бо цей один розуміє по-німецькому!

Та хіба ж вона мене послухає, коли заходилась прибирати? Вона мете сміття нам просто в обличчя і бурчить. Вона бурчить, а ми з німцем стоїмо на порозі — ні в сих ні в тих. Насилу я умовив її, щоб впустила, переконав, що це не дармовий гість, а за гроші, і можна буде коло нього добре заробити... Думаєте, що це вже все? Коли я нарешті переконав її, вона мені каже:

— Де ж ми його покладемо спати — на долівку?

— Тихше, — кажу їй, — дурна бабо. Тобі ж кажуть, щоб не базікала, бо цей пан усе чисто розуміє!

Лише тоді вона второпала, на що я натякаю, за одну мить роздмухала самовар, почала готувати вечерю.

Спочатку, коли мій німець побачив кімнатку, він навіть почав крутити носом: "Могло б бути краще!" Але хіба пришелепуватий німець щось розуміє? Як тільки внесли самовар, заварили чай і до того ж іще він витяг пляшку з добрим ромом та взяв чарчину (і мені дав чарочку), — все пішло гаразд. Він розташувався із своїми чемоданами, як у бога за пазухою, і ми заприятелювали.

Після чаю я з ним починаю розмову, туди-сюди, що він тут робитиме? Чим торгує? Може, йому треба щось купити, продати? Виявляється, що йому нічого не треба. Якись машини, каже, мають тут пройти залізницею — дурниці, а тимчасом він щохвилини зиркає на піч і раз у раз допитується, чи вже готова вечеря.

— Видно, — кажу я йому, — гер німцю, ви дуже прихильні до їжі?

На це він мені відповідає щось невиразне, бо хіба німець розуміє, що йому кажуть? Нарешті, накрили на стіл і подали вечерю — свіжий суп із смачною локшиною, цілу курку з манною крупкою, з морквою, з петрушкою. (Моя, коли схоче, то вміє!)

— Хліб та сіль, — кажу я йому, а він мені не відповідає і слова, накинувся на їжу, неначе після довгого посту.

— Хліб та сіль, просимо до столу, їжте на здоров'я! — звертаюся до нього, а він хоч би відповів два слова, хоч би подякував, — де там! Мовчить і смачно сьорбає суп. "Дикун, — думаю собі, — та ще й великий ненажера!"

Одно слово, він попоїв, запалив довгу люльку, розсівся і всміхається. Бачу, мій німець оглядається навколо, шукає, певно, місця, де б голову притулити. А очі в нього злипаються, на сон його змагає. Я моргнув до старої:

— Де ми йому постелимо?

А моя відказує:

— Що значить-де? На моєму ліжку.

Не гаючи часу, вона підходить до ліжка і починає готувати йому постіль, збиває подушки, як годиться (моя, коли хоче, то вміє!). Дивлюся, мій німець чимсь незадоволений. Йому не подобається, певно, що летить пір'я. Він крутить носом і починає немилосердно чхати.

— На здоров'ячко, ростіть великі, — звертаюся до нього, — гер німцю!

Думаєте, що він мені хоч подякував? Де там! "Груба людина, — думаю собі, — якийсь дикун". Стара приготувала постіль аж до стелі, самому цареві кращої не треба (моя, коли хоче, то вміє!). Ми чемно попрощалися з ним і пішли спати.

Спочатку, коли полягали спати, я чув, що мій німець заснув, нівроку, дуже міцно; він хропів чудним голосом, сопів, як паровоз, висвистував і харчав, як зарізаний віл. Потім він раптом прокинувся, почав крєктати, стогнати, чхати, чухатись, плюватись і бурчати, а тоді перевернувся на другий бік, заснув, почав знову хропти, сопти, посвистувати і харчати, і знову прокинувся і крєктав, стогнав, чхав, чухався, плювався і бурчав. І отак кілька разів, аж поки вискочив з ліжка, і чую — полетіли всі бебехи на підлогу, одна подушка за одною. Він шпурляє їх люто, викрикуючи якісь чудні слова: "Цум тойфель! Сакраменто! Доннеррветтер!" [5]

Підбігаю, дивлюся в шпаринку, що в дверях, — мій німець стоїть у чому мати народила, шпурляє подушки з ліжка, плюється і лається своєю мовою, просто страх слухати.

— Що таке, — кажу, — пане німцю? — І відчиняю двері.

Він, розлючений, кинувся до мене з кулаками, хотів мене мало не пошматувати, схопив за руку, веде до вікна і показує мені, який він покусаний, а потім виганяє мене і зачиняє двері.

— Якийсь божевільний німець, — озиваюся до моєї, — і великий чепурун! Йому приверзлося, — кажу, — ніби його щось кусає, і диви, що він витворює!

— З чого б це? Мені аж дивно! — каже стара. — Оце тільки на пасху провітрювала всю постіль, змазувала ліжко гасом...

Уранці я був певен, що мій німець буде сердитий, розгнівається і втече від нас, куди очі ведуть. А насправді нічого подібного! Знову "гут моєн", і знову всміхається, і знову пахкає люлькою, звелів щось зварити, а тимчасом сказав, щоб до чаю подали не круто зварені яєчка, — скільки, думаєте, яєчок? Мало не десяток! А на обід узяв добру чарчину, та й мені дав чарочку, — живемо, не сумуємо!

Настала ніч — знову те саме: спочатку хропів, висвистував, посапував і харчав, а потім кrekтав, стогнав, чхав, чухався, плювався і гарчав, далі прокидався, шпурляв усі подушки на підлогу, сердився і лаявся своєю мовою: "Цум тойфель! Сакраменто! Доннеррветтерр!"

А вранці — знову "гут моєн", знову пахкає люлькою, всміхається і знову їсть, бере чарчину, дає мені чарочку — отак кілька днів поспіль, аж поки настав день, коли машини щасливо пройшли, і йому треба було виїздити.

Коли настав час його від'їзду, німець почав лаштуватися, пакувати речі, потім попросив подати рахунок.

— Чого нам рахуватися? — кажу я йому. — Рахунок, пане німцю, дуже простий. З вас належиться точно одна четвертна...

Він виричає на мене очі, немовби кажучи: "Га? Не розумію?.." Тоді я пояснюю йому по-німецькому:

— Прошу сплатити четвертну чи то пак двадцять п'ять карбованців, рублів, значить!

І показую йому на пальцях десять, ще раз десять і п'ять. Думаєте, що він здивувався? Нічого подібного.

Він запалив люльку, усміхнувся і каже мені, що хотів би знати, за що саме він винен мені двадцять п'ять карбованців. Потім бере олівця, клаптик паперу і просить, щоб я йому вирахував кожну витрату окремо.

"Ти таки розумний німець, — думаю я, — але я маю розуму більше за тебе. Того, що у мене в п'яті, ти не маєш у голові!.."

— Пишіть, будь ласка, — кажу я йому, — пане німцю, за готель, станціон значить, шість день, шість разів по півтора — маєте дев'ять карбованців; шість разів по два — це дванадцять самоварів, дванадцять півзлотих [6], маєте дев'яносто копійок; шість разів мало не по десятку яєць уранці і по десятку яєць увечері — це сто двадцять — дві копи яєць, по карбованцю копа, маєте два карбованці; шість супів, шість курок по п'ять злотих курка, не рахуючи манних круп, локшини, петрушки, того, сього, п'ятого, десятого, — для круглого рахунку маєте шість карбованців; шість ночей, шість ламп — маєте шістдесят копійок; горілку ви пили свою — два карбованці, чаю і цукру ви не брали — один карбованець, отже, разом три карбованці; вина ви не замовляли — один карбованець, отже, чотири карбованці; пива не було — сімдесят копійок.

Отже, все це разом маєте, приблизно можна рахувати, п'ять карбованців. Але, щоб був круглий рахунок, запишіть п'ять карбованців і п'ятдесят копійок. Ну, пане німцю, хіба це разом не становить четвертої?

Так кажу я йому з досить серйозним виглядом. І думаєте, що він мені хоч слово сказав? Боронь боже! Пахкає люлькою, усміхається, витягує четвертну і кидає на стіл так, як кидають троячку. Потім дуже чемно попрощався і подався на вокзал.

— Що ти скажеш, жіночко, на такого німця?

— Дай нам боже, — каже вона, — таких німців щотижня, було б не погано...

Німець поїхав. Проминуло три дні, приходить листоноша і подає мені листа, але вимагає, щоб я спершу заплатив чотирнадцять копійок. За що це чотирнадцять копійок?

— Забули, — каже він, — наліпити марку.

Заплативши чотирнадцять копійок, розпечатую листа. Дист написано по-німецькому, а я не розумію ні слова! Беру листа і йду до одного, до другого — ніхто не може читати по-німецькому. Ото нещастя! Оббігав ціле містечко, аж насилу знайшов в аптеці провізора, який вміє читати по-німецькому. Прочитав він мені листа і пояснив, що то якийсь німець пише і дуже дякує мені за добрий, спокійний штанціон, який він мав у мене, і за нашу юстинність та люб'язність, яких він ніколи не забуде...

"Будь ласка, — думаю сам собі, — дуже добре, що ти задоволений. Мені теж приємно". А до моєї старої озиваюся:

— Що ти скажеш на цього німця? Нівроку, неабиякий дурень?

— Дай боже, — каже вона, — щотижня мати таких дурнів, було б непогано.

Минає тиждень, приходжу з вокзалу, а моя несе мені назустріч листа і каже, що листоноша звелів заплатити двадцять вісім копійок

— Чого це двадцять вісім копійок?

— Так, — каже, — бо інакше він не хотів.

Розпечатую листа — знову по-німецькому. Побіг до мого провізора і прошу його, щоб він мені прочитав листа. Він прочитує і каже, що той самий німець щойно переїхав кордон і, оскільки іде додому в свій фатерлянд, він хоче мені подякувати за хороший, спокійний станціон, який мав у мене, і за нашу гостинність та люб'язність, яких він ніколи не забуде!..

"Моє лихо на твою голову!" думаю собі й іду додому.

— Що то за лист? — питає мене стара.

— Знову від німця, він просто не може, — кажу, — забути нашої ласки, отой божевільний німець!

— Коли б господь, — каже вона, — прислав нам щотижня таких божевільних німців, було б якраз непогано.

Минає ще два тижні, приносять мені з пошти великого листа і наказують заплатити п'ятдесят шість копійок. Я, звичайно, не хочу. Тоді листоноша каже:

— Як собі хочете! — І забирає назад листа.

Мені, звичайно, шкода. Дуже хочеться знати, звідки лист, може, якась важлива справа. Заплативши п'ятдесяті шість копійок, розпечатую пакет, дивлюся — знову по-німецькому. Певна річ, іду вже просто до мого провізора і прошу його, щоб вибачив мені за те, що раз у раз морочу йому голову. Але що я можу зробити, коли мене так покарано і я не вмію читати по-німецькому? Провізор бере листа і прочитує ціле послання. Знову від німця. Оскільки він тепер прибув додому і побачився з своєю улюбленою родиною, із своєю "фрау" і дітьми, він їм розповів усе: як він прибув до нас у Деражню і як зустрівся зі мною на вокзалі, і як я його повів до себе в хату, дав йому такий добрий, такий спокійний штанціон. Отже, він знову дякує нам дуже й дуже за нашу гостинність і за нашу люб'язність, чого він не забуде ніколи, поки його віку.

— Тьху на його батька! — кажу, а старій я навіть уже не розповідаю про листа.

Минають ще три тижні, приносять з пошти сповіщення на карбованець і дванадцять копійок.

— Що то за карбованець і дванадцять копійок? — запитує мене стара.

— Побий мене грім, — кажу, — якщо догадуюсь!

І помчав на пошту і починаю допитуватись, звідки це мені прислали карбованця і дванадцять копійок. Мені відповідають, що не мені належить карбованець і дванадцять копійок. Це я мушу заплатити карбованець і дванадцять копійок.

— За що?

— За листа, — кажуть мені.

— За якого листа? — питаю. — Може, від німця?

На це мені не відповідають. Нічого не вдієш. Я заплатив один карбованець і дванадцять копійок і одержав листа — цілий пакет. Розпечатую пакет — знову від нього, від німця! Приходжу до провізора:

— Не гнівайтесь, — кажу, — пане, у мене, — кажу, — знову нещастя, німецький лист.

Провізор, теж з неабияких дурнів, кидає всю свою роботу і читає мені знову ціле послання все від того самого німця, бодай йому пуття не було! Що ж він пише? Він пише: оскільки у нього сьогодні "фаєртаг", тобто свято, і у нього сидять гості, — вся родина зібралася, — то він їм розповів усю історію з початку до кінця, як він приїхав у маленьке містечко Деражню, як він лишився там на вокзалі сам у чужій країні, не розуміючи нашої мови, як він зустрівся зі мною, і як я його забрав до себе, дав йому таку гарну, таку спокійну "штанціон", як ми всі привітно зустріли його, поступились для нього найкращою кімнатою, давали йому їсти й пити і так чесно, так благородно обійшлися з ним, отже, він не може втриматись і мусить ще раз нам подякувати за нашу гостинність і добросердність, яких він не забуде повік-віки...

"Вредний німець який! — думаю собі. — Більше листів з пошти я вже не братиму, хоч би там золото було!"

Минає ще місяць, ще два — немає більше листів. Годі! Я вже почав забувати про німця. Раптом прибуває до мене з залізниці оповіщення на пакунок на двадцять п'ять карбованців.

"Звідки це до мене пакунок на двадцять п'ять карбованців?" ламаю собі голову, а моя теж сидить і теж ламає голову, і ні до чого не можемо домізкуватися.

Раптом мені спадає на думку: "Я ж маю родичів в Америці, може, це від них якийсь подарунок, шифскарта [7] або лотерейний квиток". Я не полінувався, пішов на залізницю і хочу одержати пакунок. А мені кажуть,

щоб я потрудився й заплатив два карбованці і двадцять чотири копійки, тоді мені видадуть пакунок. Нічого не поробиш, треба дістати два карбованці двадцять чотири копійки, заплатити й одержати пакунок. Одержав пакунок, дуже гарний ящик, добре запакований. Прибігаю додому, розпаковую ящик, і звідти випадає портрет. Дивимось на портрет — що мені снилось лихого минулої ночі, і цієї ночі, і протягом цілого року, хай упаде на його голову! Це він, проклятий німець. З довгою шиєю, у високому капелюсі і з люлькою в зубах! До портрета була приколота записка німецькою мовою, звичайно, знову те саме: він дякує нам за шанціон і за нашу гостинність та люб'язність, яких він повік свого життя не забуде. О, який в'їдливий німець, згорів би він!.. Щоб йому збулася хоч би половина того, що ми в ту мить бажали йому вдвох.

Проминуло ще кілька місяців — годі. З німцем покінчено! Хвалити бога, здихалися мороки, к чортам! Я просто вільніше зітхнув! Думаєте, що це вже кінець? Де там! Це ще не кінець. Одного разу прибуває до мене раптом уночі телеграма, щоб я, бога ради, негайно приїхав в Одесу до одного купця на прізвище Горгельштейн, який зупинився в готелі "Вікторія", бо я йому потрібен у дуже важливій справі.

— Одеса? Горгельштейн? Готель "Вікторія"? Важлива справа? Що це може означати? — так кажу я старій...

Вона, звичайно, починає мене підганяти, щоб я поїхав, бо "мало що трапляється".

— Може, справді, — каже вона, — така важлива справа? Може, яка комісія, може, зерно?..

Але ж легко сказати, — поїхати в Одесу. Поїздка до Одеси коштує чимало! Проте, коли йдеться про діло, то не можна відмовитись. Одне слово, я дістав кілька карбованців, сів на поїзд і їду в Одесу.

Приїхав до Одеси, починаю розпитуватись, де тут готель "Вікторія". Допитався до готемо "Вікторія".

— Чи нема у вас, — кажу, — такого одного на прізвище Горгельштейн?

"Є, — кажуть мені, — Горгельштейн". Але його зараз нема в номері; просив, щоб я був такий ласкавий і прийшов о десятій вечора.

Приходжу о десятій вечора — нема Горгельштейна. Кажуть, щоб я прийшов о десятій ранку, тоді я його застану. Приходжу о десятій ранку — де ж Горгельштейн? Нема Горгельштейна, він щойно був і дуже просив, що коли прийде єврей з Деражні, переказати йому, щоб він був такий ласкавий і прийшов або о третій після полудня, або о десятій вечора. Приходжу о третій після полудня, приходжу о десятій вечора — немає Горгельштейна!

Чого вам більше? Я промарудився в Одесі шість днів і шість ночей, чорта пухлого їв, не спав, нервувався, аж поки, нарешті, дочекався того Горгельштейна. З вигляду Горгельштейн — порядна людина, з гарною чорною бородою. Він мене дуже чемно прийняв і запросив сісти.

— Це ви, — звернувся він до мене напівєврейською, напівнімецькою мовою, — це ви єврей з Деражні?

— Це я, — кажу, — єврей з Деражні. А що?

— У вас мав торік узимку штанціон один німець?

— У мене, — кажу, — а що?

— Нічого, — відказує він — Отой німець — мій компаньйон по машинах. Я одержав від нього листа з Лондона в якому він пише мені, що ви будете у мене в Одесі, і просить мене, щоб я, бога ради, передав вам

від нього дуже палкий привіт і подякував вам за ваш добрий, спокійний
штанціон, який він мав у вас, і за вашу гостинність, та добросердість, за
ваше чесне, благородне поводження, якого він ніколи-ніколи не забуде,
поки його віку!..

Нещастя на мою голову! Я збираюсь, коли бог дасть, після свят
переїхати з Деражні кудись в інше місто, втекти світ за очі, до чорта в
зуби, аби тільки здихатись цієї напасті, отого німця, згорів би він, щоб і
попелу після нього не лишилося!

1902

Примітки:

[1] Доброго ранку, мій пане.

[2] Імірцашем (староєврейською-незрозумілою німцеві мовою) — з
божого ласки.

[3] Балабушта (староевр.) — господиня.

[4] Яволь (нім). — гаразд.

[5] Німецька лайка.

[6] Злотий — 15 коп.

[7] Шифскарта — квиток на проїзд пароплавом.